

International Scientific Conference

NEW RESEARCH ON THE WORKS OF ALISHER NAVOI AND ZAHIRUDDIN MUHAMMAD BABUR

25 FEBRUARY
2022 YEAR

UZBEKISTAN, TASHKENT

“RESEARCH AND EDUCATION” Scientific Research Center

“NEW RESEARCH ON THE WORKS OF ALISHER NAVOI AND ZAHIRUDDIN MUHAMMAD BABUR”

www.researchedu.uz

Languages of publication: o'zbek, english, русский

**TASHKENT, UZBEKISTAN
2022/ FEBRUARY 25**

TABLE OF CONTENTS

Sr. No.	Paper/ Author
1	
	ЎЗБЕК ЖУРНАЛИСТИКАСИДА ТАХРИР АМАЛИЁТИНИНГ ШАКЛЛАНИШИ ВА АЛИШЕР НАВОИЙ ИЖОДИДА ТАХРИР МАСАЛАСИ Абдюжанова Вазира Хусан қизи Page No.: 24-32
2	
	ТАСАВВУФИЙ “МАЖОЗ ИШҚИ” АЛИШЕР НАВОИЙ НАЗДИДА Қамбаров Мусохон Мухторжанович Page No.: 33-38
3	
	ALISHER NAVOIY VA ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR ADABIYOTIMIZ VAKILLARI NIGOHIDA HAMISHA BARHAYOT Jurakulov Jamol Komilovich Page No.: 39-47
4	
	ALISHER NAVOIY MUSIQASHUNOS OLIM SIFATIDA Tugalov Boburjon Baxodir o'g'li Page No.: 48-54
5	
	ASARLARIDA ALISHER NAVOIY TA'LIM-TARBIYA MASALALARI Sardor Nurmurof o'g'li Kenjayev Page No.: 55-59
6	
	“МАНБУБ УЛ –ҚУЛУБ” –FALSAFIY, AXLOQIY-DIDAKTIK ASAR Gulhayoxon Haydarova Page No.: 60-64
7	
	ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ЎЗБЕК ВА БОШҚА ТИЛЛАРДА АЛИШЕР НАВОИЙ АФОРИЗМЛАРИНИНГ (ХИКМАТЛИ СЎЗЛАРИ) ИШЛАТИЛИШИ ВА ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ. Ташпулатова Дилноза Холмирза Page No.: 65-72

8

**АЛИШЕР НАВОИЙ АСАРЛАРИ ТИЛИДАГИ ФИТОНИМЛАРНИНГ
ЎРГАНИЛИШИ**

Усманова Махфуза Садиковна

Page No.: 73-80

9

**М.Т.ОЙБЕК АЛИШЕР НАВОИЙНИНГ ТАСАВВУФИЙ ҚАРАШЛАРИ
ҲАҚИДА**

Худойбердиева Гулнора Хурсандовна

Page No.: 81-85

10

**ТВОРЧЕСТВО АЛИШЕРА НАВАИ И ЗАХИРИДДИН МУХАММАДА,
БОБУРА-ВЕЛИКОЕ НАСЛЕДИЕ ДЛЯ МОЛОДЕЖИ УЗБЕКИСТАНА**

Убайдова Д. А.

Page No.: 86-90

11

**ТВОРЧЕСТВО А. НАВОИ И А.С. ПУШКИНА: ТОЧКИ
СОПРИКОСНОВЕНИЯ**

Суханов Виктор Алексеевич

Page No.: 91-97

12

АЛИШЕР НАВОИ – ГОРДОСТЬ УЗБЕКСКОГО НАРОДА

Эргашева Дилфуза Камилловна

Page No.: 98-102

13

**ALISHER NAVOIY LIRIK MEROSINING BUGUNGI
KUNGACHA O`RGANILISHI**

Safarov Husniddin Sirojiddin o`g`li,

Page No.: 103-109

14

**ВОСПИТАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ПО
ПЕДАГОГИЧЕСКИМ ИДЕЯМ АЛИШЕРА НАВОИ**

Нигматуллина Дилнора Мухторовна

Page No.: 110-115

15

**ALISHER NAVOIYNING “SADDI ISKANDARIY” ASARIDAGI
HIKOYATLARNING QIYOSIY TAHLILI**

Asliddin Tohirov Baxrom o‘g‘li

Page No.: 116-124

16

ALISHER NAVOIY ASARLARIDA TIL VA NUTQ MASALASI

Arabboyeva M.M

Page No.: 125-128

17

**ALISHER NAVOIYNING “LISON UT-TAYR” DOSTONIDAGI BIR
HIKOYAT SHARHI**

Yorbulovala Dildora Shokir qizi

Page No.: 129-133

18

**ALISHER NAVOIYNOING “FARHOD VA SHIRIN” DOSTONIDA SHIRIN
OBRAZINING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI.**

Ho‘jamberdiyeva Dildora Rustam qizi

Page No.: 134-137

19

**NAVOIY ASARLARINING QORAQALPOQCHA TARJIMALARI TILINING
MA‘NO-STILISTIK XUSUSIYATLARI**

Jangabaev Azizbek Turdibek o‘g‘li

Page No.: 138-146

20

**FAMILY AND CHILD EDUCATION ISSUES IN ALISHER NAVOI
SPIRITUAL HERITAGE**

Tagoyeva Dilnavoz Narzikulovna

Page No.: 147-151

21

**SO‘Z MULKINING SULTONI NIZOMIDDIN MIR ALISHERNING
DAVLATCHILIK TARIXIGA OID QARASHLARINING HOZIRGI
KUNDAGI AHAMIYATI.**

Ibragimova Diyora Islomjon qizi

Page No.: 152-156

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ЎЗБЕК ВА БОШҚА ТИЛЛАРДА АЛИШЕР НАВОИЙ АФОРИЗМЛАРИНИНГ (ХИКМАТЛИ СЎЗЛАРИ) ИШЛАТИЛИШИ ВА ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ.

Ташпулатова Дилноза Холмирза қизи
ТТА Ўзбек ва хорижий тиллар кафедраси
инглиз тили ўқитувчиси

Аннотация: мақолада олий таълим тизимида ўзбек ва бошқа тилларда Алишер Навоий афоризмларининг ўқув топшириқларида фойдаланишнинг мавжуд ҳолати, ўзбек ва бошқа тилларни қиёслаб ўрганиш машғулотларида савол, машқ ва топшириқларнинг берилиши таҳлилий ўрганилди, шунингдек, ўқув топшириқларини қиёсий-чоғиштира жихатдан такомиллаштириш бўйича олиб борилган тадқиқотлар таҳлил қилинди.

Калит сўзлар: фалсафий мушоҳада, афоризмлар, олий таълим, қиёсий-чоғиштира усуллар, тарбиявий аҳамият, замонавий таҳлил талаблари, ўқув топшириқлари.

“Биз Алишер Навоийни мутафаккир шоир сифатида биламиз. Мутафаккир сўзининг маъноси тафаккур соҳиби, кенг ва чуқур фалсафий мушоҳада юритиш қобилиятига эга киши демакдир”²². Бу қобилият ҳаммага ҳам насиб этмайди. Бинобарин, дунёда жуда оз ёзувчи ва шоир бу номга лойиқ кўрилган.

Навоий қолдирган меросни ҳикмат маржонлари тўла денгизга ўхшатиш мумкин.

Афоризм - бу тушунча узоқ вақтдан бери маълум. Милоддан аввалги V асрда Қадимги Юнон олими Гиппократ, тиббиётда афоризмлар ҳақида рисола ёзган. Бирор бир ҳодисанинг айнан ўзини эмас, балки бирор бир адабий йўл орқали, чиройли шеърий ифодаланиши бу афоризмдир.

²² Эргаш Очиллов. Алишер Навоий. Ҳикматлар. Тошкент. 2006, 3-бет

Буюк мутафаккир ва шоир Алишер Навоийнинг афоризмлари (ҳикматли сўзлари) фақат ўзбек халқининггина эмас, балки бир неча халқлар ва культураларнинг донишмандлигини ўзига йиққан бўлиб, бизнинг замонимиз учун дам жуда зўр тарбиявий аҳамиятга эгадир. Шунинг учун Навоий афоризмларининг қўрганилиши ҳозирги замон талаби бўлмоқда. Шу ўринда Навоий афоризмларини бошқа тиллар билан қиёслаб ўрганиш муҳим масала ҳисобланади.

Қиёсий-чоғиштирма усуллар - қиёслаш орқали адабий ҳодисаларнинг умумий ва хос томонларини аниқлаш, поэтика, адабий алоқалар ва адабий таъсир масалаларини таҳлил қила олиши; Тил тарихи ва назарияси тўғрисида кенг билимни эгаллай олиш, дунё тилларининг умумий ва хусусий қонуниятлари ҳақида тасаввурга эга бўлиши, тилшунослик тарихи, тилшунослик мактаблари, замонавий тилшунослик масалаларини ва тилшунослик методларини билиши.

Навоий асарларининг ҳали ҳозирча тўла-тўқис таҳлил этиб чиқилмагани сабабли, улардаги афоризмларнинг ҳаммасини бу тўпламга йиғиш имкони бўлмади. Шу сабабли ҳозирги кунда Навоий афоризмларининг тўла тўпламини чиқаришни яқин келажакнинг вазифаси қилиб қўйиш билан, ҳозиргача аниқланган афоризмларни тўхтатмасдан, кичикроқ бўлса ҳам бир тўплам қилиб чиқариш асосий вазифа бўлиб турибди. Шундай бўлса ҳам айтиш мумкинки, бу тақдим этилаётган „Афоризмлар“ га Навоий ҳикматли сўзларининг катта бир қисми киргандир. Навоийнинг деярлик ҳамма энг муҳим асарлари -Хамса“, „Маҳбубул-қулуб“, „Чор девон“, „Назмул-жавоҳир“, „Лисонут-тайр“ ва бошқалар қараб чиқилиб, уларда учраган ҳикматли сўзлар терилиб олингандир.

“Лайли ва Мажнун” достонида шоир шундай ёзади:

Инсонға эрур камол матлуб,

Андин дағи дарду ҳол матлуб.

Ҳар кимгаки улум бўлса восил,

Гар дардию ҳоли йўқ, не ҳосил?

Комилликни истаган инсон дард ва ҳолни ҳам талаб этмоғи, ўрганмоғи лозим. Агар инсон бир неча илмларга эга бўлсаю, унда дард ва ҳол бўлмаса, бу илм эгасига қандай фойда бериши мумкин?

Хўш, бу ўринда дард ва ҳолдан мурод не?

Профессор Нажмиддин Комилов бу икки сўзнинг ўндан ортик маъноларини берадилар.²³ Ишқ, завқ, шафқат, тўғрилиқ кабилар бу маънолар ичидадир.

Бизнингча, Алишер Навоий бу ўринда ихлосни ҳам назарда тутмоқдалар. Муборак манбаларда ихлоснинг аҳамияти аниқ ва ўта таъсирли тарзда баён этилган. Яъни, дунёда илмига ихлос билан амал қилганларнинг нажотга эришмоқлари марҳамат қилинган.

Алишер Навоийга кўра инсон учун умидни йўқотиш катта йўқотишдир. Инчунун, ҳикматларининг бирида “Эй дўстлар, менга ҳамма нарсадан умидингни уз, воз кеч дейишингиз мумкин, аммо зинҳор Яратгувчидан умидингни уз демангиз” мазмунида бундай дейди:

Аҳбоб, денгизки, хону мондан тамаъ уз,
Не хону мон, кавну макондан тамаъ уз.
Не кавну макон, жону жаҳондан тамаъ уз,
Лекин демангиз, меники, Ондин тамаъ уз.

Ушбу ҳикматда “Оллоҳнинг раҳматидан умид узманг” ояти каримасининг мазмуни сингдирилган.

Навоий асарларини нашрга тайёрлашда асосий масалалардан бири— текстни тўғри аниқлаш ва юригиналга ҳечқанча ўзгариш киритмаслик масаласидир. Афоризмларни биз янги орфография блан берганимиз ҳолда шу приндишни тўла сақладик. Лекин айрим ўринлардагина ба’зи чекланишлар бўлди. Масалан: кўнгул сўзи орфография қоидасига кўра, кўнгил равишида

²³ *Нажмиддин Комилов. Тасаввуф. Тошкент, 2009, 52-бет.*

ёзилиши керак бўлгани ҳолда бу сўз гул сўзи билан ҳам қофия бўлиб келган ўринда қофия талабига мувофиқ „кўнгул“ равишида берилди. Ёки луғатларимизда аниқ шох, аччиқ, каттиқ, гоҳ равишларида ёзилиши қат’ий бўлгач сўзлар вазн талаб қилган ўринларда шаҳ, ачиғ, қағиғ, гаҳ равишларида ҳам берилди. Сув сўзи вазн талаб қилган жойда су равишида ишлатилди. Ҳозирги жонли тилимизда ўлдирмоқ равишида ишлатилиши қат’ийлашган сўзлар Навоий асарларида ўлтирмоқ. равишида ҳам учратиладики, бу хусусиятларни ҳам оригиналнинг ўзича беришга диққат қилинди.

Машҳур тарихнавис Шарафиддин Али Яздийнинг “Зафарнома” асарида, Амур Темур вафот этишидан олдин юқоридаги оятни айтиб жон таслим қилганлиги қайд этилади.²⁴

Шоирнинг замондоши муаррих Хондамир “Мақорим-ул-аҳлоқ” китобида қуйидаги воқеани баён этади:

Алишер Навоий бандалик вазифасини адо этгач, жамоат билан суҳбатлашар, ҳол-аҳвол сўрар, бемор ва эҳтиёжмандларнинг кўнглини кўтарар эди. Нимагадир бир куни тарки одат қилиб, қаергадир шошилиб бориб келдилар. Бу ҳолга одатланмаган жамоа қизиқиб сўраганларида ҳазрат Навоий шундай изоҳ бердилар:

“Икки елкамга салом берганда кўрдимки устимда бир чумоли турибди. Бу чумоли таҳорат олганим жойдан чиққанини билдим ва бир жонзотни ошиёнидан жудо қилмоқнинг гуноҳини, юкини ўйлаб уни ўз жойига қўйиб келдим”.

Нафақат инсонга, бир чумолига озор етказишга жасорат қилолмаган Навоийнинг ушбу сатрларини битмоғи табиийдир:

Кимки бир кўнгли бузуқнинг хотирин шод айлагай,
Онча борким, Каъба вайрон бўлса обод айлагай.

²⁴ Шарафиддин Али Яздий. Зафарнома. Тошкент, 1997.

Яъни, ким кўнгли ўксик бир инсонни хурсанд қилса, йиқилган Каъбани қайтадан қурган, таъмирлаган каби савобга ноил бўлади, демоқда шоиримиз.

Ота-онага ҳурмат мавзуси ҳар шоирда бўлгани каби, Навоий ҳикматларининг асосий мавзуларидандир. Шоир, фарзанд отаси учун керак бўлса бошини, онаси учун жисмини фидо этмоғи, кундузи нур сочганлари туфайли уларнинг бирини ой, бирини қуёш деб билмоғи лозимлигини таъкидлайди:

Бошни фидо айла ато қошиға,
Жисмни қил садқа ано бошиға.
Тун-кунингга айлагали нур фош,
Бирисин ой англа, бирисин қуёш.

Қуйидаги тўртлик эса шоирнинг “Арбаин” асаридан:

Оналарнинг оёғи остидадир,
Равзаи жаннату жинон боғи.
Равза боғин висолин истар эрсанг,
Бўл онанинг оёғи тупроғи.

Ҳаётнинг жуда қисқалигига доир бир неча ҳикматлар бор. Бу ҳақиқатни Навоий шундай гўзал ифодалайдики, буни ўқиган ўқувчи мутлақо таъсирланади ва тезроқ хайрли ишлар қилмоққа ғайрат этади:

Хазон сипоҳиға эй боғбон, эмас моне,
Бу боғ томида гар игнадин тикан қилғил.

Яъни, эй боғбон, сен боғингда етиштирганинг дарахтларни нақадар кўрисанг, ҳатто деворлари устини тикан билан ўрасанг ҳамки, хазон отлиғ лашқарга монелик қилолмайсан.

Мавзуга оид яна бир неча ҳикмат:

Умрга ҳеч эътимод йўқдур, эй кўнгул,

Ой ва йилни неча маст кечирурсан, ҳамон ойил.

“Вақт жафо ханжари ила умр толаларини кесади. Шундай экан, унга кўнгил боғламоқ мумкин эмаслигини фаҳмла”.

“Қачонгача умрингни айш-ишрат ва уйқу билан ўтказасан. Ғурурга маст бўлиб кўзингни зулмат пардаси ила ўрайсан? Энг яхшиси қоронғу кечаларни ихлосли тоат билан, унинг нури ила борадиган жойингни ёритсанг-чи”.

Ушбу байт эса “Ҳар нарсанинг қазоси бор аммо фурсатларнинг қазоси бўлмас” ёхуд “ҳозирги вақтининг қадрини бил” сўзларини эслатади:

Мозийу мустақбал аҳволин такаллум айла кам,
Не учунким, дам бу дамдир, дам бу дамдир, дам бу дам.

Мустақиллик бизга кўплаб имкониятлар қатори Алишер Навоийни англаш, рисоладагидек тушуниш бахтини берди, дея оламиз.

Эй Навоий, бода бирла хуррам эт кўнглунг уйин,
Не учунким, бода келган уйга қайғу келмади.

Ушбу сатрлар мустақилликдан аввалги пайтлари, таассуфки, ҳаётдаги бода тарзида шарҳланган ва ўқувчиларга тақдим этилган эди.

Бу ўринда бодадан мурод ишқ экани сир эмас. Зеро Навоийга кўра Ишқ инсоннинг жавҳаридир ва бу неъматдан маҳрум инсон энг бахтсиз инсондир:

Бўлмаса ишқ икки жаҳон бўлмасин,
Икки жаҳон демаким, жон бўлмасин.
Ишқсиз ул танки онинг жони йўқ,
Ҳусни нетсун кишиким, они йўқ.

“Ишқ толе қуёшидир, қайғули диллар тиканзори у туфайли гулшан бўлур. Ишқ порлаган тўлин ойдир, зулмат кўнгиллар кечаси у туфайли нурафшондир”.

Ал ҳосил, Навоий ҳикматлари инсон қалбини маънан бойитувчи ҳаёт аталмиш саёҳатида унга йўл кўрсатувчи содиқ, самимий йўлдошдир.

Кимки кўнгилни қаттиқ сўз билан жароҳатлар экан, унга аччиқ тил заҳарли найзадек санчилади. Кўнгида тил найзасининг жароҳати битмас; у жароҳатга ҳеч нарса малҳамлик қилмас. Агар бир кўнгилда тил найзасининг жароҳати бордир, фақат яхши сўз ва ширин тил унга малҳам ва роҳатдир. Мулойим сўз — ваҳшийларни улфатга айлантиради; сеҳргар — оҳанг билан афсун ўқиб, илонни инидан чиқаради.

Тилга ихтиёрсиз — элга эътиборсиз. Кўп, бемаза сўзлайдиган эзма — кечалари тонг отгунча тинмай ҳурадиган итга ўхшайди. Тили ёмон одам — халқ кўнглини жароҳатлайди, ўз бошига ҳам офат етказади. Нодоннинг ваҳшийларча бақирмоғи — эшакнинг бемаҳал ҳанграмоғи. Хушсухан одам юмшоқлик билан дўстона сўз айтади; кўнгилга тушиши мумкин бўлган юз ғам — унинг сўзи билан даф бўлади. Сўзда ҳар қандай яхшиликнинг имкони бор, шунинг учун ҳам айтадиларки; «нафаснинг жони бор...»

Ўзи хунук, гапи бемаъни, овози ёқимсиз одам қурбақага ўхшайди. Бахт бағишловчи тоза руҳ манбайи ҳам тил; ёмонликлар келтирувчи наҳс юлдузининг чиқар жойи ҳам тил. Тилини тиёлган одам — донишманд оқил; сўзга эрк берган одам — беандиша ва пасткаш. Тил ширин ва ёқимли бўлса яхши; тил билан дил бир бўлса яна яхши. Тил билан дил — инсондаги энг яхши аъзолардир. Бўстонда — гулсафсар, гулғунча ва райҳонлар энг ёқимли гуллардир.

Одам — тили билан бошқа ҳайвонлардан имтиёзлидир. Унинг тили орқали бошқа одамлардан афзаллиги билинади. Тил — шунча шарафи билан нутқнинг қуролидир. Агар нутқ номаъқул бўлиб чиқса — тилнинг офатидир.

Хулоса қилиб айтганда, хорижий тиллар бўйича етук мутахассисларни тайёрлашда талабаларни тилнинг назарий масалалари билан таништириш муҳим аҳамият касб этади, зеро филолог-мутахассис ва тил таълими

Ўқитувчиси тилшунослик фанининг назарий асослари билан таниш бўлиши, тил илмининг қонун-қоидаларини умумлаштира олиши керак бўлади. Навоий афоризмларини қиёслаб ўрганишда замонавий таҳлил талабларига эътибор қаратиш лозим. Албатта Навоий афоризмларининг бошқа тиллардаги маъносини кўрсата олишда қийинчиликлар туғдириши мумкин. Лекин буларни ўрганишда талабаларга босқичма босқич ўқув топшириқларининг бериб борилиши орқали уларда афоризмлар ҳақида тушунча пайдо бўлишига ёрдам беради ҳамда уларнинг ахлоқий аҳамиятига эътибор қаратиб, уларга амал қилишга интиладилар.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. *Эргаш Очилов. Алишер Навоий. Ҳикматлар. Тошкент. 2006, 3-бет*
2. *Нажмиддин Комилов. Тасаввуф. Тошкент, 2009, 52-бет.*
3. *Шарафиддин Али Яздий. Зафарнома. Тошкент, 1997.*
4. *Ирисқулов М.Т. Тилшуносликка кириш. – Тошкент, 2009.*
5. *Andrew Radford, Martin Atkinson, David Britain, Harald Clahsen, Andrew Spencer. Linguistics. An introduction. – New York, Cambridge University Press, 2009. – 430 p.*